

Fried István: „Aki napjait a szépnek szentelé...”

FEJEZETEK KAZINCZY FERENC PÁLYAKÉPÉBŐL ÉS UTÓKORA EMLÉKEZETÉBŐL

**Kazinczy Ferenc Társaság
Salgótarján–Szeged, 2009
176 oldal**

A Kazinczy Ferenc Társaság széles körű tevékenységének újabb eredménye Fried István tanulmánykötetének megjelentetése az író születésének kétszázötvenedik évfordulójára. Fried István és a Kazinczy Ferenc Társaság nem először került kapcsolatba, az olvasó emlékezhetik a szerző korábbi kötetére: *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül* (Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely–Szeged, 1996), a Tiszatájban annak idején is módomban nyílt írni a könyvről (LI [1997.], 6. sz. 89–91). Fried István könyve tizenegy tanulmány füzéréből áll, s mint előző kötetében, ebben is Kazinczy életművének bizonyos pontjaihoz kapcsolódva rajzolja meg a kötet címében is jelzett pályaképrészeket, illetőleg a Kazinczy-életműre vonatkozó későbbi és különböző látásmódokat. Az irodalomtörténet(írás) és az irodalomelmélet hasznos együttkezelése mint módszer Fried más munkáinak is jellemzője, amely értekezéseinek egyik értékjelző vonása is.

A fogsága előtti Kazinczy 1780 és 1995 között a német (és európai) irodalom mintáján egy új műfaj meghonosításával próbálkozik, a lírai vagy lirizáló próza nyelvének kialakításával együtt (Gessnert, Herder-prózát fordít). Az érzelmek nemessége mellett álló költő a szabadkőművességből szerzett nézeteit menti át az irodalomba (*Kazinczy és a német irodalom*).

A *Magyar Museum* előszavának változataiból Fried Kazinczy és Batsányi egymással konfrontáló „irodalomtörténetét” bontja ki. Batsányi Ányos Pál verseit adta ki 1798-ban, Kazinczy Dayka Gábor-kiadása erre mintegy a másféle irodalomtörténeti felfogás válasza, az érzékenység kétféle változatát látja ebben a tanulmányíró, s *Kazinczy Egy hajóra* című versével és Batsányi *Vári Professor Virág Benedek úr’ társunkhoz* írott és Horatius-allegóriát megidéző művével való egybevetéssel (is) igazolja. – Felhívja a figyelmet Fried a magyar irodalomban teljesen újszerűnek mutakozó egyik Kazinczy-írásának jelentőségére, amelyben tudniillik a recenzióírás etikájára hívja fel a figyelmet. Kazinczy „Ritka empátiával közelíti meg a mindig kényes kérdést: a kritika és be/elfogadása között többnyire diszharmonikus kapcsolatét, fenntartván a kettős igazság (duplex veritas) lehetőségét” az antikvitás tekintélyt parancsoló alapjaival. Az érzékeny(ség) korszaka után Kazin-

czy neoklasszicista fordulatával irodalmi nézetei, eszményei megváltoztak (egyébként Batsányi szintén) (*Egy előszó és „vidéke”*).

A fogság 2387 napja előtti „Kazinczyra a megérdemeltnél jóval kevesebb fényt vetült”, s általában ezt az időszakot azok kevésbé bírálták, akik a fogság utáni irodalmi vezért – írja Fried, s megállapítja, hogy az *Orpheus* átolvasása után megmutatkozik, hogy a Kazinczy-portrék egy része radikálisabbra van rajzolva bizonyos meggyökeresedett és némelykor túlzó „jakobinus-felfogás” alapján, mint amilyenek látszik. Az *Orpheust* szerkesztő Kazinczy számára II. József rendeletei nem ugyanazt jelentették, mint amit a vármegyei nemességnek. A nyelvről és nemzetikultúra-központúságról vallott nézetei kapcsán Kazinczy az országgyűlésnek e tekintetben megnyilvánuló magyar nyelvű és a magyar nyelv ügyét támogató szónoklatai a közös gondolkodás alapjait teremtették meg. Mindennek kapcsán Fried kitér annak elemzésére, hogy abban, hogy „a magyar légyen az első és közönséges, és hogy azt Német, tóth, rátz és oláh gyermek eggyeránt tanulja, valahol tsak benne mód vagyon”, nem nacionalizmus nyilvánul meg, hanem pusztán a magyar államnyelvvé tételére való törekvés. Ezt különösen Kazinczy egész életpályája igazolja, patriotizmusa és kozmopolitizmusa összetartozását bizonyítani tudja a szerző, aki Szauder Józsefre mint a Kazinczy-kutatás alapjait lerakó tudósra hivatkozva maga is „a kor magyar irodalmi irányait a legösszetettebb, a legsokszínűbb foglalatá”-nak tartja az *Orpheust*. Fried egyébként e helyütt is példát ad az elődök és kortársak – Debreczeni Attila, Mezei Márta, Gergey László, Pál József és mások – munkásságának megbecsülésére. Hasonlóképpen elfogadja Bajza József értékelését arról, hogy Kazinczy volt a magyar epigramma megeremítője. S ehhez hozzáteszi, hogy a „grammatikai és aetheticai epigrammá”-k – számtalmentes többsége eleget tesz a kortársi követelményeknek, hiszen nemcsak „hallott harangozni” Goethe és Schiller xéniáiról, amint Csetri Lajos vélte. A képzőművészet és a műgyűjtés, Mozart zenéje iránti érdeklődése és elkötelezettsége is tanúbizonyság ez ellen. A *Tövisek és virágok* a nyelvújítási küzdelemben Kazinczy korának irodalmi jelene felől jelölte ki a küzdők helyét, a küzdelem irányát: Sylvester Jánost az irodalmi és nyelvi gondolkodás elődjének, Ráday Gedeont az új irodalom Mózesének tartja, Berzsenyi Dánielt, Kis Jánost, Virág Benedeket az élvonalba helyezi (*A literátor*).

Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Márai Sándor és Kazinczy viszonyát a kötet két tanulmánya taglalja. Babits 1916-ban irodalmi meglepetést okozott *A literátor* című színművével, amely a Nyugatban jelent meg. A darab Kazinczy fogsága után, 1803-ban játszódik, mondhatni: fordulóponton. Erre a literátor szerepre „látja rá” magát Babits, aki a XX. század elején a magyar irodalmat a világirodalomhoz szeretné kapcsolni. A világirodalom egységét – vélekedik Babits – Kazinczy a maga módján már megeremteni törekedett. S az új irodalomért folyó törekvésekben való helytállását, kitartását veszi Babits Mihály példának – ez Fried végkövetkeztetése. Kosztolányi Kazinczy-portróját az jellemzi, hogy „nagy maradandó alkotások nélkül is óriási”, ezért azután „Élete a remekmű”. Márai Sándor elbeszélésének (*A feladat*) a fogságban vérrel is író, a feladatát nem felejtő Kazinczyjában a Fried-féle értelmezés a „foszló-bomló, »civilizált« Európával” szemben feladatát végző Márait is látja. (*Kosztolányi Dezső és Márai Sándor Kazinczy-portréja.*)

A magyar felvilágosodás és a klasszicizmus törekedett arra, hogy sok műfajú irodalom szerveződjék, ebben az „európaizálódásban”. Goethe és Schiller példája nyomán a líra és az epika mellett a dráma, a kritika, az irodalmi publicisztika is megvalósítandónak

mutatkozott. Az irodalmi folyamatban Kazinczy megalapozó szerepű volt. Műfordítói programja az adaptáció módszerével törekedett magyar nyelvűvé és magyar irodalom-má tenni a külhoni irodalom eredményeit. „Olyan világot tervezett, amelyben a művelt lakosok jól érzik magukat, nyelvi és művészeti kultúrájuk nem marad el a szerencsésebb »nyugati« államok polgáraié mögött” – állapítja meg Fried arról a Kazinczyról, aki csak státusfogolyként jutott el Bécsen túlra, akit megfigyelt a hatalom, aki anyagi okok miatt is nehézkesen tudott könyvekhez jutni, aki nemesi származása ellenére polgári életvitelre vágyott nem kis részben a művészet segítségével (*Kazinczy Ferenc Európája – Európa Kazinczy Ference*).

Egyik tanulmányában a tudós szerző a kazinczyánus–antikazinczyánus világnézeti-irodalompolitikai elgondolásokról ad számot, amelyek a Toldy Ferenctől Horváth Jánosig, illetőleg a hatkötetes akadémiai irodalomtörténetig nyomon követhetők. Kazinczy nemcsak gyakran emlegetett, de gyakran (nemegyszer tudatosan) félreértett író, állapítja meg Fried István. E kétféleséget a Babits és a Németh László rajzolta Kazinczy-képpel mutatja be. A babitsi értékelésről már föntebb volt szó. Németh László „Kazinczyra rálátja Babitsot és Babitsra Kazinczyt”, és a kánonalkotási jog és lehetőség, az irodalomszervezés és -alapítás mezejére tereli az irodalmi vitát. Mindaz, amit Fried részben jelen kötetének eddigi részében elmondott Kazinczyról, cáfolja a Németh László-i Kazinczy-rajz vonásait, hiszen Kazinczy is, Babits is „nem csupán a magyar irodalomra figyelve képviselt egy álláspontot az irodalmiságról, az irodalom strukturáltságáról, a követendő irányokról, nem utolsósorban a módszerről”. Kazinczyt „egy önelvű nemzeti irodalom” alakjának beállítani számos ok miatt lehetetlen. Nem „külföldi-idegen (nyelvi) szokásokat akart meghonosítani”, stílus-újításai nem a magyar irodalom ellenébe hatnak, ragaszkodott a „genera discendi” elvéhez, jöllehet a XIX. századra ez már eléggé korszerűtlen. Más rész kérdések taglalása után Fried úgy látja, az utóbbi években „az aktuális irodalompolitikai fejtegetések történeti-telenségéből kilépett irodalomtudományunk”, s ennek következtében közelebb jut(ott) Kazinczyhoz, ahhoz, hogy jobban tudható legyen, kit és mit képviselt (*Kazinczy Ferencről mai szemmel*). A Németh László és Féja Géza ellen-irodalomtörténeti gondolkodásának viszonylatrendszerével is foglalkozik a kötet zárótanulmánya), amely egyebek közt kimutatja, hogy Ady Endre – talán a Horváth János-i „Nyugat-magyartalanságok” ellenében – is szól, amikor azt mondja, hogy az „akkor intelligensnek mondható magyarság nem tudott magyarul”, s „Kazinczyék eldobtak egy gyönyörű nyelvet ugyanakkor, amikor egy nyelvet akartak bolond apostolkodással megjavítani”. Fried a kelet-közép-európai irodalmi nyelv-történetre kitekintve a hazai viszonyok mellett nem felejt elmondani, hogy az „elitárius kultúra- és nyelvezmény módosításra szorult, kényszerűségből vagy jószántából, Kazinczy is belátta, túlzásait maga helyesbítette, az ortológus-neológus vitára egyszerűsített polémiák helyébe a kiegyenlítődést ajánlotta”. Finom eleganciával bírálja a kötet írója Csetri Lajos fölfogását Kazinczy, illetőleg Döbrentei korszerűségével kapcsolatban (*A vitássá tett Kazinczy-életmű eseménytörténetéhez. A Kazinczy-életmű diachotómiái*).

Felillantva Kemény Zsigmond, Arany János, Erdélyi János, Négyesy László, Szabó Magda és mások véleményét Kazinczy szerepének és jelentőségének nyilvánvalóságával zárja a könyvét Fried István, akinek ezt a tanulmánycsoport is jellemzi a tárgyi hitelességet szem előtt tartó és (hacsak lehet) több szempontot is érvényesítő kutatómódszere,

amely nemritkán „mindössze” abból áll, hogy olyan irodalomanyagokat olvas el, amelyeket – Fried tanulmányainak olvasása után úgy tűnik – mások alig méltattak figyelemre. Így azután elemzései, értelmezései több tekintetben lesznek újak és eredetiek, tanúsítván, hogy napjait Fried István minek szentelé.

Büky László

